

з якихось дрібних економічних зацікавлень. Справді, татари не завжди діяли так, як цього бажав гетьман, але й у діях останнього татари могли вбачати непевні вчинки, що цілком імовірно могли бути непомітними для решти учасників колізії середини XVII ст. З іншого боку, ми не маємо протоколів зустрічей двох правителів, не знаємо на яких умовах заключалися договори між ними, а тому не можемо односторонньо судити дії однієї чи іншої сторони.

При цьому не слід забувати, що й Кримське ханство непогано орієнтувалося в тогочасній геополітичній ситуації у Східній Європі, а отже, намагалося отримати якомога більше зовнішньополітичної користі від польсько-української конфронтації. Насамкінець хотілося б ще раз констатувати, що ця сторінка нашої історії ще далека від остаточних висновків. Тому пошуки в цій площині мають продовжуватися і виявлення нових даних допоможе нам певніше усвідомити багатогранність взаємин двох спільнот, зокрема на етапі революційних подій середини XVII ст.

Джерела та література

1. Сборник летописей, относящихся к истории Южной и Западной Руси. – К., 1888.
2. Грушевський М. С. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. – К., 1991 – 1998.
3. Флоря Б. Н. Отношение украинского казачества к Речи Посполитой во время казацких восстаний 20–30-х годов XVII века и на начальном этапе народно-освободительной войны // Славяноведение. – 2002. – № 2.
4. Документи російських архівів з історії України. – Львів, 1998. – Т. 1.
5. Новосельский А. А. Борьба Московского государства с татарами в первой половине XVII в. – М.: JL, 1948.
6. История Русов или Малой России. – М., 1846.
7. Джабаров Р. Религиозный фактор в военных походах крымских татар // Архив. – 2002. – № 6.
8. Смолій В. А., Степанков В. С. Богдан Хмельницький. – К., 1993.
9. Стороженко І. С. Українсько – кримсько-татарський союз 1648 р. // Історія України. – 2001. – № 13.
10. Мищик Ю. А. Нові дані до історії українсько-кримських дипломатичних зносин у середині XVII ст. (За матеріалами “Кримських сирів” РДАДА) // Пам’ять століть. – 1999. – № 5.
11. Федорук Я. О. Уряди України та Польщі в боротьбі за кримських союзників у 1654 р. // Українська козацька держава: Витоки та шляхи історичного розвитку: Матеріали Четвертих Всеукраїнських історичних читань. – Черкаси, 1994.
12. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Т. 10. – СПб., 1878.
13. Костомаров Н. И. Богдан Хмельницкий. – СПб., 1904.

Балентин Лазуренко

УКРАЇНЬСЬКА НАЦІОНАЛЬНА РЕВОЛЮЦІЯ СЕРЕДИНИ XVII ст. І ЧИГИРИНЩИНА

У XVII ст. в Україні відбулися події, які визначили долю українського народу наступних віків. Їх епохальний характер привернув цильну увагу сучасників і став визначальною науковою проблемою для вітчизняних і зарубіжних дослідників багатьох поколінь. І сьогодні драматичні події середини XVII ст. стоять у центрі досліджень фахівців-гуманитаріїв.

Історичне осмислення розвитку цього періоду переконало прогресивних істориків у тому, що героїчну боротьбу українського народу за свободу і незалежність можна кваліфікувати як Національну революцію.

Особливе місце в історії України середини XVII ст. займає Чигиринщина – історичне осердя нашої держави. Волею долі цьому придніпровському краю судилося стати колискою українського козацтва і національно-визвольної боротьби українського народу.

Мета даної статті – показати на прикладі історичних фактів роль і місце Чигиринщини в період Української національної революції середини XVII ст. У 1648 р. центр українського державотворення переміщується до Середнього Подніпров'я і, зокрема, до Чигиринщини (до цього державотворчий центр концентрувався на Запорозжі). Безумовно, тут значну роль відіграла постать гетьмана Богдана Хмельницького. Ставши в епіцентрі подій, які нині ми трактуємо як Національну революцію середини XVII ст., він обрав Чигирин столицею національно-визвольних змагань.

Чигирин в часи гетьманування Богдана Хмельницького.

Закономірно, ставши лідером національно-визвольної боротьби середини XVII ст., Б. Хмельницький звернув особливу увагу на м. Чигирин, надавши йому статус столиці України. На цій території він народився, тут пройшли його дитячі та юнацькі роки.

Однак, геополітичне значення Чигирини в цей час було значно ширшим. Чому саме Чигирин стає носієм державотворчих процесів аж до визнання його столицею Української козацької держави? На погляд А. Ю. Чабана, на цей вибір впливав цілий комплекс чинників. До найважливіших варто віднести оцінку ситуації, яка склалася в середовищі українського козацтва впродовж 20-50 рр. XVII ст. Саме в цей час окреслилася негативна тенденція загострення стосунків між низовим козацтвом і “волостю” за гегемонію у державному будівництві. Це протистояння полягало у загостренні взаємостосунків між “низовим” і реєстровим козацтвом, яке призводило до братовбивчих сутичок.

Відомо, що центрами реєстрового козацтва були Черкаси, Корсунь, Переяслав, Канів, Трахтемирів. Там склалося відповідне оточення міської верхівки, що підтримувало ідею виділення особливого козацького стану. Значна частина козацької верхівки лояльно ставилася до польської адміністрації, маючи за це певні пільги. Українське панство, яке перебувало в стані виродження, складало тут значний прошарок. Б. Хмельницький на початку революції змушений був підлаштовуватися під впливи цієї категорії верхівки. У Чигирині формувалася інститут козацької верхівки, яка була повністю віддана гетьману.

З іншого боку, вибір Чигирини столицею козацької держави, а не якогось із центрів Запорозжя, був викликаний тією обставиною, що запорозьке козацтво продовжувало носити здобитницький характер і не відображало інтересів всього населення України. Чигирин виступав тут напрощад вдалим центром, який поєднував інтереси “низового” і реєстрового козацтва, “добитників” Низу і ослілого землеробського населення “волості”, став містком, який поєднував український народ у жорстокий час випробувань [1].

Вибір Чигирини на цю роль не був випадковим. Місто знаходилося в добре укріпленому самою природою місці, у серці старовинних козацьких

земель, неподалік від Дніпра – головної ріки України, язго було легко дістатися до Запорозької Січі. Чигирин стояв відносно близько до тодішніх кордонів Кримського ханства, котре у той час було союзником повстанців. Б. Хмельницький деклав чимало зусиль, щоб перетворити місто у неприступну фортецю [2]. Він стягував сюди гармати з Кодака та інших фортець, укріплював форпост [3-4]. Чигиринська фортеця розміщувалась на високій горі, названій в народі Богдановою.

Після початку в 1648 р. народної боротьби, яка переросла у Національну революцію, кількість населення міста почала збільшуватись, стара Чигиринська фортеця вже не могла вмістити мешканців, і вони почали оселятися під горою. Так виникло передмістя, яке займало п'ято на північний схід від фортеці. Планування нижньої частини зберіглося як підснова на регулярному плані Чигирина, складеному в 1826 р. архітектором В. Гесте. На плані зображено дві невеликі площі, куди вливалися вулиці, що вели до брам у дерев'яних стінях передмістя. У забудові міста виділялися житла гетьмана і козацької старшини. Міла посольська вулиця, будинок ратуші на головній площі, численні дерев'яні церкви. У Чигирині за часів Б. Хмельницького мешкало понад 50 тисяч міщан і козаків. Тут зосереджувалася державна та міська адміністрація. Чигирин був одним із найбільших міст тогочасної України [5]. За Б. Хмельницького місто пережило період найшвидшого свого розвитку.

Єдиний вхід до Чигирина був лише з боку родового куртора Б. Хмельницького – Суботова, і проходив через цю систему укріплень та підвісний тясминський міст. У великому місті було кілька торговельних майданів, а також майдани біля Спаської та Успенської церков, біля гетьманського палацу тощо. Вільна забудова створювала неповторас обличчя Чигирина XVII ст.

Тут проводились великі козацькі з'їзди, зібрання, ради. Так, наприкінці червня 1648 р. в Чигирині відбулася друга (перша в Білій Церкві) загальна рада за участю всього козацького війська [6]. 2 червня 1650 р. тут зібрався старшинська рада для обговорення пропозицій Венеції щодо участі у війні проти Турки [7]. Наприкінці лютого 1652 р. гетьман скликав в Чигирин раду, що висловлювалася за продовження терміну збору війська для походу проти Турки [8]. У квітні цього ж року Хмельницький видав наказ козацьким полковникам прибути на раду до Чигирина, на якій буде вирішено розірвати мир з Польщею [9]. В другій половині грудня 1652 р. Б. Хмельницький провів у Чигирині раду старшин з питань майбутніх переговорів з польською комісією. 6 січня наступного року гетьман скликав у своїй столиці старшинську раду, що висловилаь проти замирення з Польщею та за проведення мобілізацій похідних полків [10].

У 1654 р. в Чигирині відбулася рада, на якій вище дуровенство усгами Черкаською протопопа Федора Гурьського вислудило промі союз з Москвою [11]. У липні 1656 р. Б. Хмельницький у Чигирині скликав старшинську раду для обговорення питань про укладення договору з Трансільванією [12]. У вересні цього ж таки року у гетьманській столиці відбувся "сейм" Б. Хмельницького з полковниками і всією старшиною [13].

Як видно з вищеназваних фактів, Чигиринські ради розглядали головним чином питання війни і миру, укладення міждержавних договорів і, меншою мірою, інші питання. Вирішення загальнодержавних політичних

питань саме в Чигирині вказує на важливу роль міста в політичному житті тогочасної України

У гетьманській столиці знаходилася військова канцелярія та архів Української козацької держави. Архів формувався протягом 1648–1676 рр. з документів дипломатичного характеру, їхніх копій, листів, універсалів (після капітуляції гетьмана Петра Дорошенка значна частина документів з архіву була перевезена до Батуріна, а в листопаді 1708 р. під час здобуття міста російськими військами згоріла). Тут же зберігалась українська державна скарбниця. Державним скарбом розпоряджався “гетьманський підскарбій” Іван Ковалевський [14].

Десять шляхів з’єднували гетьманську столицю з такими містами, як Умань, Біла Церква, Мліїв, Київ; вели за кордон – у Москву, Путивль, Варшаву, Люблін. Біля Чигирина проходив і Чорний шлях, який з’єднував місто зі Стамбулом [15].

У Чигирині розроблялися і впроваджувалися в життя Універсали, пов’язані зі стабілізацією української державності, організацією управління тощо. “Даний з міста столичного Чигирина” – такий підпис можна було побачити як численних гетьманських листах та універсалах, що розходилися по всій Україні. Підтвердженням цього є лист до Донського війська від червня 1650 р., який підписаний “Дан з города столечного Чигирина” [16]. Відомо близько 300 написаних тут універсалів державного значення [17].

У Чигирині, як і в Суботіві, Б. Хмельницький мав свою садибу. Садиба у Чигирині нічим не відрізнялася від житла заможних козаків [18]. Двір захищала огорожа із в’їзною брамою [19]. Чужоземці дивувалися, що гетьман живе “так просто і скромно”. І навіть жінка зв’ягельського сотника дорікала Богдану, що не так пишно живе, коли Бог дав всього багато [20].

Українська національна революція середини XVII ст. дала великий поштовх для розвитку різних промислів і торгівлі. Чигирин став одним з найбільших ремісничих центрів України. Тут кувалися мечі, шаблі, списи, виготовлялися рушниці, порох та інше військово спорядження.

У ті роки в козацькій столиці при місцевих церквах і монастирях створювалися початкові школи, а в будинках козацької старшини та заможного міщанства практикувалася навчання вдома. Сам Б. Хмельницький тримав учителя латині, мав хірурга, лікаря. Недарма арабський мандрівник Павло Алеппський, який відвідав Чигирин в 50-х роках XVII ст., писав, що “люди тут вчені, кохаються у науках та законах, гарні знавці риторики, логіки і всякої філософії...” [21].

На початковому етапі революції, а саме в 1648 р., в Чигирині був створений Чигиринський полк як адміністративно-територіальна і військова одиниця України. В його склад входили сотенні містечка – Суботів, Медведівка, Боровиця, Жаботин, Сміла, Кременчук та інші. На чолі полку стояв чигиринський полковник Карпо Трущенко. Полк був найбільшою надійною опорою Богдана Хмельницького [22].

Існує версія, що саме в своєму “стольному городі” Богдан Хмельницький карбував власну монету. До наших днів дійшли три документальних свідчення цього. Перше – це записка дипломатичного агента московського царя дяка Григорія Кунакова, в якій є такі рядки: “А у Чигирині, де учинив Богдан Хмельницький мизну (тобто монетний двір) і гроші роблять: а на тих нових грошах на одній стороні меч, а на другій

його Богданове ім'я...". Друге свідчення – це лист подільського воєводи графа Станіслава Потоцького до короля Речі Посполитої Яна Казимира, датований 29 жовтня 1652 р. Потоцький у ньому жаліється на те, що Хмельницький у своєму свавіллі зазіхнув на суверенні права короля і карбує власні гроші. А третє свідчення – це замітка від 21 грудня 1652 р. в паризькій газеті про те, що козацький гетьман почав випуск власної монети, чим викликав гнів короля. Ці дані з незалежних джерел вказують, що Хмельницький, очевидно, вжив заходів до того, щоб карбувати українську монету [23].

З цього приводу постає дискусійно-проблемне питання. Чому не відомо жодного її (гобто монети) екземпляра? Це можна пояснити лише тим, що Богдан, готуючись до масового випуску в обіг власної монети, на підготовчому етапі був змушений тримати в таємниці свій задум. Адже введення в обіг власної монети було б актом надзвичайної політичної ваги. Це б означало проголошення повної незалежності України [24].

Після тривалої і тяжкої хвороби о 5-й ранку 27 липня 1657 р. Богдан Хмельницький помер у Чигирині – столиці тогочасної України [25].

Смерть Богдана Хмельницького стала початком занепаду Чигирин. Особливо шкоди місту завдано за гетьманування Юрія Хмельницького і Петра Дорошенка. Прагнути підкорити Україну, султанська Туреччина вирішила використати полумярне в народі прізвисько Хмельницького. Вона проголосила сина Богдана Хмельницького Юрія – гетьманом Правобережної України, присвоївши йому титул “князя Малоросійської України” [26-28].

У серпні 1665 р. козацька рада в Чигирині віддала гетьманську булаву П. Дорошенку. Діяльність нового гетьмана розпочиналася у дуже складній внутрішній і геополітичній обстановці. Склалася вкрай сприятлива ситуація для поділу Української держави між Росією і Річчю Посполитою [29].

Оцінюючи ситуацію, Петро Дорошенко вважав за першочергове завдання домогтися зміщення влади у Правобережжі, щоб згодом приступити до возз'єднання козацької України (при цьому сподівався отримати допомогу від польського уряду). Скликана на початку березня 1666 р. розширена старшинська рада направила посольство до польського короля, аби домогтися замирення з Лівобережною Україною, ліквідації унії, відкриття українських шкіл і семінарій, виведення польських залог з міст Правобережжя. Однак, як і слід було очікувати, найважливіші з цих вимог Ян Казимир відхилив.

Восени 1666 р. Петро Дорошенко прийшов до висновку, що Річ Посполита не надасть дієвої допомоги у реалізації плану возз'єднання Української держави. Виходячи з цього, гетьман вирішив не допустити розташування на Брацлавщині 6-тисячного польського війська С. Маховського і 19 грудня в бою під Браїловим розгромив його. Ці кроки засвідчили про розрив Петра Дорошенка з Польщею, що остаточно підтвердилося після підписання Андрусівського договору у січні 1667 р. між Росією і Річчю Посполитою. Четверта стаття цього договору проголошувала про поділ України між цими двома державами [30].

Враховуючи складні обставини того часу, гетьман розпочав роботи по зміцненню Чигирин. Зокрема, на горі було сплановано й укріплено поведложні тераси, які існують і дотепер. Верхній замок вирішили відділити

від материка широким, до 17 сажнів (близько 36 м), ровом, частково вибраним у скельному ґрунті [31].

Каміння з рову пішло на будівництво мурованого бастиону. Дорошенкова вежа складалася з трьох ярусів. На першому з них розташовувалося приміщення, перекрите склепінням, де зберігалися порох та інші припаси. На другому, що знаходився на рівні фортечного двору, мабуть, було не менш як три таких самих склепінчастих приміщень для розташування стрільців і гармат. Третій ярус був відкритим майданчиком, захищеним бруствером, в якому були влаштовані мушкетні бійниці та гарматні амбразури. Каземати бастиону використовувались не лише для оборони фортеці, при потребі вони правили і за в'язницю (звідси й назва в тогочасних документах – “бастион” чи “тюрма Дорошенка”) [32].

Наприкінці 60-х рр. XVII ст. становище гетьмана Дорошенка ускладнилося. В умовах загострення політичної боротьби він направив посольство до Стамбула. В результаті між султаном і Дорошенком в 1669 р. було підписано угоду про перехід Правобережжя під протекторат Туреччини з метою “збереження цілісності заступаючої України”. Ще до підписання угоди турецький уряд прагнув розмістити залогу з 1000 яничар у Чигирицькому замку. І в серпні-вересні 1668 р. з цієї метою двічі відсилав своїх чаушів до гетьмана. Але від самого початку Дорошенко на це не погодився.

Чутка ж про султанську протекцію, прокотившись по Україні, різко вдарила по популярності гетьмана. На цій хвилі виринули два претенденти на булаву – Петро Суховій, якого підтримував Крим, та Михайло Ханенко, людина пропольської орієнтації. Вони повели проти Дорошенка жорстоку боротьбу.

У 1669 р. Петро Суховій неодноразово підходив з татарами під Чигирин і брав місто в облогу [33]. Кінець 1669 р. став для Дорошенка добою тяжкої духовної кризи. Розчарувавшись в українській політиці турецької Порти, гетьман у 1673 р. намагався відновити відносини з Росією за умови об'єднання козацької держави. Але його спроби так і залишились нереалізованими, оскільки Москва відхилила всі його пропозиції і на початку 1674 р. розпочала військові дії. Об'єднане російсько-козацьке військо під командуванням Івана Самойловича та Григорія Ромодановського оточило Дорошенка в Чигирині і два тижні бомбардувало місто. Але дізнавшись, що на допомогу гетьману іде турецько-татарська армія, відступило за Дніпро [34].

Турецькі війська, які прийшли на Україну, спричинили погіршення становища гетьмана. Воно стало кригичним. Розлючені опором населення і значними втратами, турки знищували все на своєму шляху. Петро Дорошенко виявився неспроможним запобігти страшній катастрофі Правобережжя. Лише в середині вересня ворог розпочав відхід. Вцілілі мешканці краю, проклинаючи гетьмана, вдалися до масового переселення на лівий берег Дніпра.

Скориставшись цим, новообраний польський король Я. Собеський в жовтні 1674 р. перейшов у наступ на Брацлавщину, робив спроби організувати марш на Чигирин на січень-лютий 1675 р. [35].

Влада Дорошенка обмежувалася Чигирином, його почали залишати раніше вірні йому підрозділи, соратники, родичі. Важкою втрапою стала смерть близького друга й порадника Й. Тукальського. Восени 1675 р. в

політиці гетьмана відбувся останній перелом. Всіма покинутий, розчарований і зневірений у турецькій політиці, він вирішив зректися гетьманської булави. 22 жовтня 1675 р. Петро Дорошенко в Чигирині в присутності Івана Сірка як представника Запорозжя присягнув на вірність цареві. Але московський уряд відмовився визнати законність цього акту. Натомість у березні 1676 р. 20-тисячне російсько-козацьке військо підступило під Чигирин і взяло місто в облогу. Врешті-решт гетьман змушений був капітулювати [36]. Ця подія стала останнім політичним актом Української Національної революції середини XVII ст., яка завершилася поразкою. Відтоді гетьманська резиденція була переведена на лівий берег Дніпра, і Чигирин втратив своє попереднє значення військового та політичного центру.

Джерела та література

1. Чабан А. Ю. Середнє Подніпров'я як центр державотворчих процесів у козацьку добу історії України // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку. Матеріали Четвертих Всеукраїнських історичних читань. – Київ–Черкаси, 1994. – С. 60-61.
2. Мицик Ю. А., Стороженко І. С. Засвіт встали козаченьки: нариси. – Дніпропетровськ, 1990. – С. 23.
3. Цапенко М. Архитектура Левобережной Украины XII - XVII веков. – М., 1967. – С. 26.
4. Лицарі волі. Книга перша. – К., 1992. – С. 43-44.
5. Кілессо С. Чигирин – Гетьманська столиця // Київська старовина. – 1995. – №5. – С. 8.
6. Крип'якевич І. Богдан Хмельницький. – Львів, 1990. – С. 233.
7. Смолій В. А., Степанков В. С. Богдан Хмельницький. Хропика життя та діяльності. – К., 1994. – С. 110.
8. Там само. – С. 148.
9. Там само. – С. 149.
10. Там само. – С. 156.
11. Статі Л. Д., Бутенко Р. К. Православ'я та український визвольний рух кінця XVI – першої половини XVII ст. // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку. Матеріали П'ятих Всеукраїнських історичних читань. – Київ–Черкаси, 1995. – С. 96.
12. Смолій В. А., Степанков В. С. Богдан Хмельницький. Хропика життя та діяльності... – С. 224.
13. Крип'якевич І. Вказ. праця. – С. 235.
14. Солодар О. Чигирин – столиця козацької держави (1648-1678 рр.) // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку. Матеріали Шостих Всеукраїнських історичних читань. – Київ–Черкаси, 1997. – С. 139.
15. Лазуренко В. М., Лазуренко Ю. М. На перехресті епох. – Черкаси, 2004. – С. 26.
16. Крип'якевич І. Вказ. праця. – С. 235.
17. Ушета І. І. Стежками Холодного Яру. – К., 1998. – С. 20.
18. Смолій В. А., Степанков В. С. Богдан Хмельницький онима сучасних істориків // Голос України. – 1995. – 23 вересня. – С. 6.
19. Капуста В. Творець нашої державності // Чигиринські вісті. – 1995. – 23 вересня. – С. 2.
20. Там само.
21. Історія міст і сіл Української РСР. Черкаська область. – К., 1972. – С. 658.
22. Радянська енциклопедія історії України. В 4 т. – Т.4. – К., 1972. – С. 494.

23. Крип'якевич І. Вказ. праці. – С. 251.
24. Полухович Д. Чи карбував Богдан Хмельницький власні гроші // Демократична Україна. – 1995. – 8 квітня. – С. 4.
25. Смолій Б.А., Степанков В.С. Богдан Хмельницький. Хроніка життя та діяльності... – С. 244.
26. Історія міст і сіл Української РСР. Черкаська область. – К., 1972. – С. 658.
27. Лазуренко В.М. Історія Чигиринщини (з найдавніших часів до сьогодення). – Черкаси, 2004. – С. 66-67.
28. Бойко О.Д. Історія України. – К., 2002. – С. 167.
29. Там само. – С. 176-177.
30. Аркас М.М. Історія України – Русі – К., 1994. – С. 238.
31. Лазуренко В.М. Вказ. праця. – С. 66-67.
32. Там само. – С. 67.
33. Аркас М.М. Вказ. праця. – С. 239-240.
34. Лазуренко В.М. Вказ. праця. – С. 68.
35. Довідник з історії України (А – Я). – К., 2002. – С. 224.
36. Аркас М.М. Вказ. праця. – С. 249.
37. Українське козацтво. Мала енциклопедія. – К.; Запоріжжя, 2002. – С. 140-141; Довідник з історії України (А – Я). – К., 2002. – С. 223-224; Лазуренко В.М. Вказ. праця. – С. 70-71.
38. Українське козацтво. Мала енциклопедія. – К.; Запоріжжя, 2002. – С. 538-539.

Олександр Пашковський

ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА В ЧЕРКАСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Черкащина колиська українського козацтва, козацький центр з XV ст. Ця ойкумена пов'язана з багатьма непересічними особистостями, провідниками козацьких повстань, гетьманами тощо. Тут відбувалась ціла низка визначних історичних подій, що мали вирішальний вплив на хід історії. Висвітлення цих подій широко представлено вже у хроніках-літописах (Самовидія, Граб'янки, Величка та інші). Велику кількість визначних праць з історії козацтва ще у XIX – на початку XX ст. було написано науковцями-уродженцями Черкащини: М. Максимовичем, А. Яковлівим, Б. Крупницьким та іншими. Визначний вплив на історіографію козацтва справили М. Грушевський, родинні корені якого теж походять із Черкащини.

Естафету вивчення перейняв Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, а саме науковці історичного факультету як один з провідних наукових центрів сучасної України з вивчення історії козацтва.

Незважаючи на те, що історія університету налічує вже більше вісімдесяти років, із зрозумілих причин, реальні дослідження з історії козацтва тут розпочались лише у 1991 р. Саме цього року, засновано Центр вивчення історії вивчення Середнього Подніпров'я. Тоді ще Черкаський державний педагогічний інститут, спільно з Інститутом історії НАНУ започаткував Всеукраїнські історичні читання "Українська козацька держава: шляхи історичного розвитку", які проводились щовесни, вісім років поспіль (до 2001 р.). За той час у збірниках цих історичних читань в світ вийшло близько 300 статей. З усього розмаю тематик виголошених